

և օտար մտածմունքներ, և ամենուրեք ալ հասկընալի ընել. վասն զի այս ռամկական կամ աշխարհաբառ ըսած լեզունիս՝ արժանի չէ մատենագրութեան, զի կանոնաւոր ալ չէ, և ոչ ալ կ'ըլլայ. վասն զի մէկ չէ՝ տասը տեսակ ռամկական կամ գաւառական լեզու կայ ազգերնուս մէջ, որոնք մէկմէկու ծիծաղելի և անյարմար կ'երևնան, և մէկն ալ արդար իրաւունք չունի հասարակաց լեզու ըլլալու: Ուրեմն խօսքերնիս կտրելով՝ այս բանիս համար խոցուած և այրած սրտով կ'աղաչեմք, կը պաղատիմք, կը բողոքեմք որ ժամ մը առաջ ազատէք, ու չայկազունք ազգայինք, մեր ազատ գրիչները՝ այս ռամկական լեզուն գերութենէն, որ շատ հեղ կը սպաննէ գեղեցիկ մտածութիւնները գրչին տակ իր ցածութեամբը, շատ հեղ պաղուութեամբը ետ կը դարձնէ. շատ հեղ ալ գրողը չուզեր իր ազնիւ մտածութիւնները՝ ասանկ աղքատ անկանոն, աւրած, խառնափնդոր ու ստորին լեզուով մը թողուլ, հապա կամ իր հին հայկական լեզուն կ'աւանդէ՝ որ չեն հասկընար իր ազգայնոց բազմութիւնը, կամ տեսնելով որ հասկըցող չկայ՝ տըրտմութեամբ միտքը սրտին մէջ կը թաղէ կ'անցնի:

Հ. Ղ. Մ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՈՒԵՍՏ

Քանի չը գիտէլու բաներ Բժահանու-նեան
ապէն:

ԲԺԱՒՈՐ լաթեղէնը ինչ տեսակ նիւթէ ալ ըլլայ, բժահանին առաջին ընելու գործողութիւնը աս պիտի ըլլայ՝ որ նախ մէյմը ջրով լուայ զանիկայ. ձմեռը տաք ջրով, իսկ ամառը միջու լորտին տաքութիւնը ունեցող բարեխառն ջրով. այս գործողութեանցս հա-

մար սապոնը լուծող ջուրը քան զամէն ջուր աղէկ է:

Ինչպէս որ մեքսիկէ լաթեղէններու վրայէն Բիծերը հանելու ներքը: Լաթեղէնը պարզ ջրով կամ սապոնով լուայէն ետքը, զառ ի վայր տախտակի մը վրայ կը տաւրածեն, ու բիծը հանելու համար պէտք եղած նիւթը՝ բծին վրայ կը տաւրածեն. թէ որ ռետինի ոգիք է տաւրածելիքը՝ սպունգով մը տաւրածելու է. իսկ թէ որ ոչ և իցէ ուրիշ նիւթ է, կարծր խողանակով մը, և այնչափ ընելու է որ ինչուան բծին մէջը թափանցէ ան նիւթը, և բիծը աներևոյթ ըլլայ. թէ որ բիծը պարզ է, այսչափով գործողութիւնը կը լըմընայ, միայն լաթեղէնը կրկին կրկին լուարու ու չորցընելու է: Իսկ լաթեղէնի մը վրայէն որպէս զի եղի ու ճարպի բծերը մէկէն ելան, և լաթեղէնին գոյնը ամենեւին չթափի, աս ետեւի կերպէն աղէկը չկայ, որ շատ փորձելով հաստատուած է: Եւ հինգ վեց մանր կտոր աղէկ այրած ածուխ, և զանոնք ճերմակ կտաւի մը մէջ դիր պլլէ: Բժաւոր լաթեղէնն ալ տախտակի մը վրայ տաւրածէ, որուն տակ առաջուց չորս ծալած անձեռոց՝ մը դրած ըլլաս, և ետքը ան կտաւը որուն մէջ ածուխները պլլած են՝ զգուշութեամբ տաս տասուերկու անգամ բծին վրայ դիր ու վերցուր թէթե կերպով կոխելով, ասանկով բիծը մէկէն կը ջնջուի:

Ինչուան հիմա լաթեղէնին մէկ պզտի կտորին վրայ եղած բիծը հանելուն կերպը ըսինք. բայց թէ որ պէտք ըլլայ մէկ ամբողջ զգեստի մը վրայէն փոշիով ծածկած չտեսնուող բիծերը հանել, առջի ընելու բանը աս է որ գաւազանով մը լաթը ծեծուի. քանի որ փոշին կ'ըլլայ՝ բիծերն ալ կը տեսնուին. ան ատեն ամէն բծերուն վրայ ալ ճերմակ չոր սապոնով նշան դնելու է, ու

մէկէն վրանին եզան լեղին քսելու է :

Եւ գործողութիւնը ընելէն ետեւ բիծերը կ'ելան , միայն առաջ եզան լեղոյն հետ որչափ որ ջուր գործածեր էիր , անոր ութին չափ ջուր պէտք է լեցընել մնացած եզան լեղոյն վրայ , ու ան ջրով թրջած խողանակով մը ըզգեստին վրան ութով շփելու է , բայց զգեստին դէպ 'ի մազուտ կողմը :

Եւ գործողութիւնը զառ 'ի վայր դրած տախտակի վրայ ընելու է . և քանի որ զգեստին չորս դին թրջած է , շփելու ատեն 'նաեւ ամէն կողմէն քաշելու է , որպէս զի զգեստին վրայի կոտորտուածքները անցնին , ու ետքը չորցընելու է : Եւ մէկ մը չորնալէն ետեւ վրայէն խողանակով մը նորէն անցնելու է , որպէս զի իրեն վերջի մաքրութիւնը առնէ , և ան ատեն այնպէս փայլուն կ'երևնայ , որ կարծես թէ նոր բանած է :

Օ անազան լաթեղէններով ձևացած զգեստը միշտ պէտք է քակել . ու դեռ ամենակին գործողութիւն չըրած , կոճակները պէտք է հանել , թէ որ մետադէ են :

Զիւթէ , վէնիսիձէ ու եղոտ ներկէ եղած բծերը , որոնք լաթեղէնին վրայ կը չորնան , առաջ կակրղցընելու է , որպէս զի ետքը դիւրաւ ելան : Ախր թարմ կարագով աղէկ մը օծելու է , որ զանոնք կը լուծէ , և ետքը բծահան քարը ' փոշի դարձուցած շատ անգամ վրանին տարածելու է . ասանկով բիծերը կը ջնջուին , և ամբողջ զգեստը թրջելու հարկ չըլլար , ինչպէս որ եզան լեղի գործածած ատեննիս կ'ըլլար :

Արբոր մետաքսէ լաթեղէնը թրջել հարկ ըլլայ , ետքը ողորկելու ու փայլութիւն տալու համար՝ գաղջ ջրի մէջ լուծած ամենաճերմակ գաղի խէժ գործածելու է , չափաւոր ջրի հետ հարելով և կտակէ մը անցընելով : Ա լաթեղէնը աս խէժոտ ջրով քիչ մը թրջելէն ետքը , ջուրը աղէկ մը քամելու և չորցընելու է , բայց մասնաւոր գործիքով

որուն գաղջ . աս ' կ'ըսեն : Եւ գործիքը քառակուսի շրջանակ մըն է , որուն վրայ ձիգ լաթ մը հաստատուած է , աս լաթին վրայ շտկելու լաթեղէնի գնդասեղներով՝ կեցընելու է , ու չորս դիւն քաշելու է : Եւ կերպով չորնալէն ետեւ , բաւական կը փայլի ու կը շտկուի :

Իսկ երիզի՝ տեսակ բաները ձկան սոսինձով կ'ողորկեն , և ոչ երբեք վերի ըսած կերպովնիս կը չորցընեն . հապա սեղանի մը վրայ սփռոցով՝ ծածկելէն ետքը՝ թերթ մը թուղթի մէջ կը դրնեն երիզը , վերջը տաքցուցած արդու կով՝ մէկը երիզին վրայ կը կոխէ , ու ըիշ մըն ալ երիզին ծայրէն բռնած շիտակ գիծով կը քաշէ . ասանկով երիզը ողորկ ու մաքուր կ'ելլայ : Բծահանին աս տեսակ գործողութիւններ ընելու ատենը երբեմն կը պատահի որ թաւիչին՝ կամ ասոր նման նիւթերուն վրայի մազերը կը կոտորին . շտկելու համար՝ պէտք է պղնձէ տախտակ մը առնել ու կասկարայի վրայ դնել՝ տակն ալ թեթեւ կրակ տարածել , և պղնձէ տախտակին վրայ թաց կտաւ մը դնելու ու թաւիչը անոր վրայ փռելու է , ան միջոցին խողանակով մը զգուշութեամբ մազերը վեր վերցընելու է , ու տակի կրակին ութովը թաց կտակէն ելած շոգին գործողութիւնը խիստ կը դիւրացնէ :

Տոս գիտնալու բան մը կայ որ ծիրանեգոյն լաթեղէններու վրայէն վերի ըսած հնարքներով՝ մանաւանդ եզան լեղիով՝ բիծերը հանելէն ետքը , ընդհանրապէս բիծերուն տեղերը սեւ նշաններ կը մնան . ասոնք բիծ չեն , հապա կարմիրը փոխուելով՝ գինիի գոյն կ'առնէ , բայց ան նշանները աներևոյթ ընելուն կերպը խիստ դիւրին է . թէ որ լաթեղէնը ծանրագին է , բոլոր ան նշաններուն վրայ կիտրոնի հոյզ դնելու է . թէ որ մէկ կամ երկու անգամ ասանկ ընելէն ետքը չեւէն , կիտրոնին

կանանչ կեղևը քերելու զնելու է, ու ձեռքով վրանին կոխելու է և իրեք չորս օր անանկ թողլէն վերջը, ածուխով հա նելու է. ասանկով բոլոր նշանները անե րեոյթ կ'ըլլան: Շատ անգամ կ'իտրո նին կեղևին նաև ձերմակ դին քերես ու գործածես, նոյնպէս գործողութիւ նը կը յաջողի:

Այլա՛ն էղլէին մէջ Դարգրիտ որսալու՝ կերպը:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ ամսուն մէջ կ'ելլան որ սի, բայց նախ կը սկսին գաղտակուրին կոյտերը զննելու լուղորդներու ձեռքով. որոնք օրինակի համար երկու հազարի չափ գաղտակուր վեր կը հանեն. ա սոնք բանալով թէ որ հազարին մէջէն 75 ֆրանքի մարգրիտ գտնեն, կ'իմա նան որ որսը աղէկ պիտի ըլլայ: Անաարի ծոցուն մէջ գաղտակուրի կոյտե րուն բռնած տեղը երեսուն մղոն տա րածուած է հիւսիսէն դէպ 'ի հարաւ, և արևելքէն դէպ 'ի արևմուտք ալ գրե թէ նոյնչափ. խիստ մեծ կոյտերը տաս նըչորս հատ են: Ս ըրին խորութիւն հոն իրեքէն ինչուան տասնըհինգ քայլ է. (որ ըսել է տասնըհինգէն ինչուան եօ թանասունըհինգ ոտք): Ա կոյտերուն ամէնն ալ միաձև են, մարգարիտնին ալ նման: Վաղտակուրները հասարակ ոտքէի շատ կը նմանին, բայց աւելի մեծ են. շրջապատնին ութէն ինչուան տասը բթաչափ կ'ըլլայ, մարմիննին ձերմակ ու խժային է, խեցիներուն ներսի կողմը բուն սատափ է, որ նոյն իսկ մարգրտէն ալ աւելի կը փայլիլի ու աղուոր կ'երևնայ. դրսի կողմէն գոյնը մթնկեկ է. իսկ մարգրիտները կենդա նւոյն ամենէն կարծր ու մսոտ կողմը շա րուած են: Ա էկ գաղտակուրին մէջ շատ մարգրիտ կը գտնուի, ինչուան հարիւր հատ, և հարիւր յիսուն հատ ալ գրա նուեր է: Ա յայտնի է որ մարգրիտը կենդանւոյն կամաց կամաց մեծնալուն ատեն կը ձևանայ պատահական նիւ թով մը, որ կամաց կամաց հիւթ ծծե

լով կ'աճի և մարգրիտ կը դառնայ:

Այլա՛ն մէջ Անգղիոյ տէրութիւ նը որսալու ծախքը երբեմն ինքը կը տեսնէ. երբեմն իր նաւերը վարձու կու տայ զանազան վաճառականներու, կամ մէկու մը միայն կը յանձնէ: Արտորդու թիւնը կը սկսի մարտ ամսուն սկզբէն, և երկու հարիւր յիսուն նաւէն աւելի կ'աշխատին աս բանիս համար, որոնք կուգան Վորոմանտելի այլ և այլ կող մերէն: Ախ թիակներով և ուրիշ տախտակներով կամուրջ մը կը ձևայր նեննաւուն վրայ, և անոր ծայրէն կը կա խեն յիսունըվեց լիպրէ ծանրութեամբ քար մը, որ հինգ ոտնաչափ ջրին մէջ կ'իջնայ. և աս քարին կապած չուանին վարի կողմը ասպանդակ ' մը կախուած է, որ լուղորդը մէկ ոտքը անոր մէջ կ'անցնէ. մէկալ ոտքն ալ փայտէ շրջա նակով պատած կողովի նման ցանցի մը մէջ. ետքը ձեռքը կ'առնէ երկու չուան, մէյմը կողովինը, մէյմն ալ քա րինը. և քիչ մը վար իջնալէն ետև մէկ ձեռքովը քթին ծակերը գոցած որ ջուր չմտնէ ներս, մէկալովը ուժով մը կը ցնցէ քարին չուանը ու մէկէն 'ի մէկ կ'ընկղմի. յատակը հասնելուն պէս, ոտքը ասպանդակէն դուրս կը հանէ, որ քարը վեր քաշէն ու նորէն թիակին կապեն. իսկ ինքը կըցածին չափ կը ժողվէ ոտքէնները և կողովը լեցնէ: Արբոր ատենը գայ վեր ելլելու ուժով մը չուանը կը ցնցէ, որուն ծայրը վերը ուրիշ նաւորդ մը բռնած ըլլալով, շուտ մը զինքը վեր կը քաշէ. լուղորդն ալ չուանին պլլուելով իր կողովէն առաջ դուրս կ'ելլէ. ծովուն տակը մէկ ու կէս վայրկենէն աւելի չկենար, բայց թէ որ յաջողակ է, և գաղտակուրը առատ ըլ ւայ, ինչուան հարիւր յիսուն հատի չափ կրնայ ժողվել: Ամէն մէկ ընկղմած քարին վրայ երկու որսորդ կ'աշխատին փոփոխակի ինչուան վեց ժամ: Վաղ տակուրներն որոշուած տեղ մը կը տա նին կը ձգեն տասը օրի չափ ինչուան որ հոտին. ետքը ծովու ջրով լեցուն մէկ